

Časopis *Sociologija sela*, razvoj sela i poljoprivrede, razvoj ruralne sociologije

Antun Petak

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

Vlado Puljiz

Studij socijalnog rada, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

Maja Štambuk

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Hrvatska

SAŽETAK Časopis *Sociologija sela* izlazi neprekidno četrdeset godina. Povod je to da se propita i posvjedoči njegova uloga u reflektiranju temeljnih društvenih promjena u hrvatskom selu i poljoprivredi i u razvitku ruralne sociologije. Tome ima pridonijeti ovaj obljetnički broj, kojega nakon ovog uvodnika čine: 17 istraživačkih radova objavljenih u *Sociologiji sela* s najvećim odjekom u znanstvenoj zajednici iz pera autora koji su stvarali časopis ili sustavno u njem surađivali, preglednoga rada o prinosu časopisa bibliografskim istraživanjima, te bibliografije svih priloga (1.551) objavljenih u 158 brojeva *Sociologije sela* kao ponajbolji dokaz čemu je ona posvećivala pozornost, tko je u njoj surađivao i u čemu je njezin doprinos.

U ovom preglednom članku tri urednika, dvoje nekadašnjih a treći sadašnji, polazeći od činjenice da je svaki časopis osnovna slika, kristalizacija dostignuća jedne discipline, sažeto prikazuju temeljne promjene i faze u razvitku koje su hrvatsko selo i privatna poljoprivreda prošli u protekla četiri desetljeća te ključne tendencije u razvitku ruralne sociologije i ulogu časopisa u njima, a što se može rekonstruirati kroz tekstove objavljene u *Sociologiji sela*. Prvo, selo je u to vrijeme doživjelo i preživjelo raspad agrarnog društva (pedesete i šezdesete godine), zatim uspostavilo jednu novu ravnotežu u sve mnogostrukijim i jačim odnosima s gradom (sedamdesete i osamdesete), da bi se (krajem osamdesetih i početkom devedesetih) konačno pojavila jedna nova dinamika u hrvatskom selu – javljaju se moderna obiteljska poljoprivredna gospodarstva, prodiru novi oblici poduzetništva i noviji načini korištenja ruralnog prostora, te da bi (krajem 20. stoljeća) bilo izloženo ratu, koji je posebice bio nemilosrdan prema selu i seoskom pučanstvu, i tegobama tranzicije, što bitno otežava obnovu. Drugo, *Sociologija sela* je imala presudnu ulogu u konstituiranju i razvoju ruralne sociologije u Hrvatskoj i drugim državama nastalim raspadom bivše Jugoslavije.

Ključne riječi: časopis »Sociologija sela«, promjene, razvoj, selo, poljoprivreda, ruralna sociologija.

Primljeno: 10. kolovoza 2003.

Prihvaćeno: 15. kolovoza 2003.

Copyright © 2002 Institut za društvena istraživanja u Zagrebu – Institute for Social Research of Zagreb.
Sva prava pridržana – All rights reserved.

1. Uvod

Znanstveni su časopisi vrijednosti koje određuje vrsnoća i odjek objavljenih radova u referentnom dijelu znanstvene zajednice. Zbog toga izdavanje obljetničkih brojeva uvijek obvezuje na jasno isticanje razloga.

Obljetnički dvobroj časopisa »Sociologija sela« 157-158/2003. u povodu četrdeset godina njegovog kontinuiranog izlaženja objavljujemo iz tri međusobno povezana razloga. Prvi je što podatak o četiri desetljeća neprekidnog izlaženja svakog znanstvenog časopisa, posebice iz znanstvene discipline kakva je sociologija sela, ima specifičnu težinu u svjetskim razmjerima pa zato zaslužuje društvenu pozornost. Drugi razlog jest potreba sagledavanja pojave i uloge ovoga časopisa, poznatog naročito u krugu stručnjaka i znanstvenika koji se bave selom i poljoprivredom ali i okrenutog selu i seljaštvu te nositeljima javne politike, u mreži znanstvene periodike iz sociologije sela i srodnih disciplina: *Sociologija sela* jedan je od rijetkih specijaliziranih časopisa iz ruralne sociologije u svijetu i *najstariji hrvatski* sociologijski časopis. Treće, četrdeset godina izlaženja časopisa i značajke aktualnog trenutka prigoda su za osvrt na mjesto i ulogu »Sociologije sela« u razvoju znanosti i u društvenom razvoju. Prigoda je to i obveza da se, barem u naznakama, u općem pristupu međuutjecaju znanosti i društva istakne kako je *Sociologija sela* reflektirala osnovne probleme hrvatskoga sela i poljoprivrede te sudjelovala u razvitku ruralne sociologije, točnije osvrnuti se na dva pitanja: (a) kako su se promjene u selu i poljoprivredi u pojedinim razdobljima odrazile u časopisu: na teme, njihov prikaz i zastupljenost te koliko je pružao racionalne (znanstvene i stručne) osnove razvojnoj politici (i utjecao na razvoj) sela i poljoprivrede?, kao i (b) koliko i kako je *Sociologija sela* sudjelovala u razvitku vlastite matične discipline? Naime, hrvatsko je društvo, a time i hrvatsko selo i seljaštvo, u šezdeset godina prošlo dvije drastične i dramatične promjene: nakon što se pola stoljeća pokušavalo prilagoditi revolucionarnim promjenama prijelaza iz nerazvijenog kapitalizma u razvijeni socijalizam, u zadnjem desetljeću 20. stoljeća funkcionira i razvija se u procesu postsocijalističke tranzicije od tegobnog socijalizma u neku vrstu kapitalizma, gdje je rat bio izuzetno važna intervenirajuća varijabla. S druge strane, časopis je objavljivao znanstvenu produkciju iz četrdesetogodišnjeg programa sustavnog znanstvenoistraživačkog rada najstarije hrvatske infrastrukturne jedinice iskustvenih ruralnosociologijskih istraživanja, ali sve do 1990. godine i s područja bivše Jugoslavije, a prije i danas također radove prominentnih svjetskih znanstvenika.

Mjesto i ulogu »Sociologije sela« u razvoju znanosti i u društvenom razvoju ima posvjedočiti izbor 17 istraživačkih radova objavljenih tijekom proteklih 40 godina iz pera stvaralaca i stalnih suradnika časopisa – radova koji su (prema prosudbi izbornika) imali najveći odjek u znanstvenoj zajednici, prikaz uloge časopisa u razvoju bibliografskih istraživanja, te dvojezična (hrvatsko-engleska) bibliografija priloga (1.551) tiskanih u 158 brojeva časopisa.

Prema tome, u ovom broju dajemo bibliografski vodič našega ruralnog naslijeda s izborom dijela te baštine tiskane u časopisu. Hrvatsko je selo na velikoj prekretnici, čije okvire s još uvijek znanstveno nepotpuno propitanim konsekvencama čine i ulazak u europske integracije te proces obnove sela u razvijenim zemljama.

Naznake moguće budućnosti hrvatskoga ruralnog prostora nalaze se u brojevima 1-2/2000. i 1-2/2002. *Sociologije sela* posvećenim selu u tranziciji.

2. Pojava i mjesto časopisa »Sociologija sela« u referentnoj znanstvenoj periodici

2.1. »Sociologija sela« u obitelji srodnih časopisa

Sociologiju sela pokrenula je prije 40 godina (u srpnju 1963.) skupina mladih zagrebačkih ruralnih sociologa i agrarnih ekonomista odmah po formiranju Odjela za sociologiju sela ondašnjeg Agrarnog instituta, kasnije prozvani *zagrebačkom ruralnosociološkom školom*.

Podatak o godini pokretanja časopisa *Sociologija sela* i u svjetskim razmjerima mnogo znači, jer je on *jedan od rijetkih i među najstarijim znanstvenim časopisima iz ruralne sociologije i srodnih disciplina u svijetu*. *Sociologia ruralis*, najpoznatiji europski ruralnosociološki časopis kojega izdaje Europsko društvo za sociologiju sela (European Society for Rural Sociology) izlazi od 1960. godine i svega je tri godine stariji od *Sociologije sela*,¹ a američki časopis *Rural Sociology* je najstariji – izlazi od 1936. godine (izdavač mu je Rural Sociological Society, odnosno američko Društvo za sociologiju sela). Australijski časopis *Rural Society* najmlađi je i u prvom je desetljeću izlaženja (izdavač mu je Centre for Rural Social Research of Charles Sturt University), a predmetno se bavi tradicionalnim ruralnim društvom. Francuski časopis *Études rurales* od 1961. izdaje Laboratoire d'Anthropologie Sociale pariškoga Collège de France – on je, međutim, iz povijesti, geografije, sociologije, socijalne antropologije i ekonomike sela (drugi, ali agrarnoekonomski francuski časopis *Économie rurale* u kojem se susreće po koji ruralnosociološki rad izlazi od 1950.). Valja spomenuti i srodan španjolski časopis *Revista de Estudios Agro-sociales*. Na Europskom istoku izlazio je u Poljskoj od 1957. časopis za selo popularnijeg karaktera pod nazivom *Wies Wspolczesna*, no ugasio se prije 15-ak godina,² a objavljeno je svega par brojeva časopisa *Sociologie a historie zemedelstvi* pokrenutog 1964. u ondašnjoj ČSSR.

¹ U Europi još izlaze ovi časopisi: *Les Cahiers Ruraux* (Ruralni zapisi) - belgijski četveromjesečnik za ekonomiku, sociologiju, demografiju i kulturu sela (izlazi od 1953.), *Zeitschrift für Agrargeschichte und Agrarsoziologie* (Časopis za agrarnu povijest i sociologiju) – njemački časopis, te *Quaderni di Sociologia Ruralis* - talijanski tromjesečnik za sociologiju sela (izlazi od 1961.). Osim toga, Međunarodno udruženje poljoprivrednih bibliotekara i dokumentarista u suradnji s Međunarodnom konferencijom agrarnih ekonomista od 1959. godine izdaje bibliografski časopis *World Agricultural Economics and Rural Sociology Abstracts*.

² Sada Institut za razvoj sela i poljoprivrede Poljske akademije znanosti izdaje agroekonomski četveromjesečnik *Wies i rolnictwo*. Agroekonomski su časopisi razmjerno brojni i ovdje ih ne prikazujemo, kao ni druge časopise koji s vremena na vrijeme tiskaju radove iz ruralne sociologije ili radove o seoskom prostoru.

S druge strane, *Sociologija sela najstariji je hrvatski sociologijski časopis* («Revija za sociologiju» izlazi od 1971.) i jedini čiji su Savjet i Uredništvo međunarodnog sastava.

2.2. Pokretači i okolnosti pojave časopisa

Osnivači »Sociologije sela« baštinili su relativno rano probuđen sociologijski interes za selo u nas, koji se oblikovao i oslanjao, kao i drugdje, na povijesna, etnologijska, geografska, opća sociologijska i druga istraživanja i iskustva. Sociologija sela izrasla je u samostalnu znanstvenu disciplinu, okružena srodnim disciplinama uz čiju pomoć pomiče vlastite granice i otvara nove smjerove razvitka, krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina u doba vrlo intenzivnih promjena u selu i raspada tradicionalne seoske strukture pod snažnim utjecajem industrijalizacije.

Proučavanje sela u Hrvatskoj i drugim južnoslavenskim zemljama ima dugu tradiciju, a u značajnijem je opsegu počelo u 19. stoljeću, kada se u tih naroda budila nacionalna svijest, osnivale ključne nacionalne kulturne, obrazovne i znanstvene institucije, te kada su nastajali nacionalni politički pokreti. Seljaštvo je bilo najbrojnija i osnovna narodna masa – temelj nacije na koju se kao na široku bazu nacionalnog pokreta mlada građanska klasa morala naslanjati – ono je čuvalo samosvojnost svoje materijalne i duhovne kulture. Golema potencijalna društvena snaga razlog je nastojanja građanske klase da o seljaštvu »što više sazna, da razotkrije srž seljačkog načina života« (Puljiz, 1989.: 133-134).³

Etnografska, sociologijska, ekonomska i pravna istraživanja hrvatskog seljaštva, njegova načina života, vrijednosti i stremljenja, započeli su Baltazar Bogišić (1834.-1908.) koji se istakao opsežnim ispitivanjima narodnoga (seljačkog) morala i običaja (godine 1888. bio je prvi predsjednik Međunarodnog sociološkog instituta sa sjedištem u Parizu, preteče Međunarodnog udruženja za sociologiju) i Antun Radić (1868.-1919.), etnolog, osnivač i ideolog hrvatskoga seljačkog pokreta početkom 20. stoljeća poznat po prikupljanju građe o društvenom životu u hrvatskom selu putem terenskih istraživanja i utemeljitelj *Zbornika za narodni život i običaje* što ga i danas izdaje Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

Istraživači iz tog vremena ocrtao su sliku sela okrenutog zemlji, obitelji, lokalnoj zajednici i drugim tradicionalnim vrijednostima u koje je polako prodirala robnovodna privreda razarajući njegovu autarkičnu, naturalnu strukturu i ekonomiju. U svega 50 godina nakon ukidanja kmetstva kultura sela se posve izmijenila. Pro-

³ Tome što su seljačka porodica i gospodarstvo početkom pedesetih godina 19. stoljeća postali predmetom znanstvenog interesa te raščlambli političkih i socijalnih pitanja seljaštva (Ante Starčević, 1823.-1896.) pridonijela je okružnica Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva čije se jedno pitanje odnosilo na prednosti i nedostatke »patriarkalnog života«, a temeljem čega je otpočela žustra javna polemika (Brkić, 1998.: 111).

dor robnonovčane privrede izazvao je prve konfrontacije seljaštva s nezajazljivom mladom građanskom klasom, koje do većeg izražaja dolaze između dva svjetska rata. Naime, među seljaštvom je narasla svijest o vlastitom položaju u globalnom društvu: ono stvara i oblikuje »klasu za sebe« ..., izlazi na nacionalnu političku scenu, uglavnom preko narodnjačkih i agrarnih pokreta, odnosno stavlja na dnevni red društva agrarno i seljačko pitanje (Puljiz, 1989.: 134).

Tragom nastojanja Ognjeslava Utješenovića (1817.-1890.) u obrani kućne zadruge i zadružnog vlasništva, Bogišićevih istraživanja tipova porodice i diobe kućnih zadruga te Radićevih proučavanja društvenog života u hrvatskom selu, između dva svjetska rata razvila su se opsežna ruralnosociološka istraživanja, i to pretežito sljedbenika ideja okupljenih oko Hrvatske seljačke stranke kao što su Rudolf Bićanić (1905.-1968.), Viktor Horvat,⁴ Josip Predavec (1884.-1933.) i Dinko Tomašić (1902.-1975.), ali i drugih kao što je bio Slavoljub Dubić (1898.-1983.), autor našega prvog udžbenika iz sociologije sela objavljenog 1941. u Splitu, Vera St. Erlich (1897.-1980.) koja se istakla istraživanjem porodičnih odnosa i položaja žene, vrstan politekonomist seljaštva Mijo Mirković (1898.-1963.) (Brkić, 1998.: 115), te zastupnici marksističkog pristupa problemima seljaštva – najznačajniji predstavnici te struje bili su Veselin Masleša (1906.-1943.) i Vladimir Bakarić (1912.-1983.). Teme njihovih istraživanja bile su selo i seljaštvo, seoska zajednica i seoske institucije, ekonomski, kulturni, socijalni i politički život, a osobito seljačko gospodarstvo i porodica, odnosno kućna zadruga, a Bićanić, Mirković i markistički orijentirani analitičari (u središtu čije pozornosti je bilo zaduživanje i pauperizacija seljaštva) ostavili su dragocjene analize raslojavanja seljaštva u međuratnom razdoblju. Svu težinu položaja seljaka vrlo je zorno izrazio Mijo Mirković ocjenom da narod u selu živi gušeći se u sirotinji, nepismen, napušten, ismijavan nastojeći očuvati svoj mali posjed potomcima, ali da nitko kao seljak ne zna sa koliko se malo može živjeti (Mirković, 1937.).

Teške posljedice velike svjetske gospodarske krize po poljoprivredu i selo (agrarna kriza) krajem dvadesetih i početkom tridesetih godina 20. stoljeća potakle su istraživanja strukture seljačkog gospodarstva (S. Dubić), agrarne prenapučenosti i načina života hrvatskoga naroda, posebice u pasivnim krajevima (R. Bićanić). U želji da pomogne najsiromašnijem hrvatskom seljačkom puku Bićanić je odlučio spoznati kako narod živi i 1936. utemeljio *Zavod za proučavanje seljačkog i narodnog gospodarstva* pri Gospodarskoj slozi (preteču zagrebačkog Ekonomskog instituta), kojim je ravnao do 1940. i u kojemu je s mladim istraživačima objavio desetak studija. Iako su se za iskustvena istraživanja zalagali i B. Bogišić (upitnik za proučavanje seoskog puka objavio je 1866.) i A. Radić (njegov upitnik za proučavanje seljačke kulture i morala je iz 1896.), Bićanić je prvi temeljem podataka prikupljenih anketama napisao empirijske studije o životu najsiromašnijeg

⁴ Viktor Horvat prvi je naš doktor znanosti iz ruralne sociologije: godine 1928. on je na Cornell University (Ithaca, SAD) obranio doktorsku tezu pod naslovom »The Croatian Village Community in Yugoslavia«.

dijela hrvatskog seljaštva i »neprijeporno je hrvatski znanstvenik koji je iza sebe ostavio najznačajniji i najsvestraniji opus o seljaštvu« (Puljiz, 1996.: 103). U njegovu je Zavodu bio poseban odjel za sociologiju sela kojega je vodio Dinko Tomasić, poznat osobito po tome što je tragom Radićeve ideje o ratarskom i stočarskom narodu razvio svoju teoriju o kulturnom razvitku naroda, kao odnosu između zadružne i plemenske kulture.

Od kraja Drugoga svjetskog rata do konca 1950-ih godina, u razdoblju u kojem dominiraju obnova u ratu teško stradale poljoprivrede i sela, agrarna reforma, osnivanje i krah seljačkih radnih zadruga, te kolektivizacija poljoprivrede izgradnjom društvenih poljoprivrednih dobara i kooperacijom s privatnim sektorom, neki se elementi ruralnosocioloških istraživanja susreću u radovima Mije Mirkovića, Vladimira Stipetića, Artura Starca (1914.-1993.), Bogdana Stojavljevića (1899.-1977.) i Nikole Rapajića (Brkić, 1998.: 116-117).

Osnivače »Sociologije sela« čini prva skupina hrvatskih sociologa sela, profesionalnih istraživača koji su u Agrarni institut došli 1962. i 1963. godine u prvom valu novačenja po osnutku ove istraživačke ruralnosociološke jezgre, te njihovi vanjski suradnici. Grupu osnivača časopisa i popularno zvanu *zagrebačku ruralnosociološku školu*, činili su Stipe Šušar,⁵ Svetozar Livada, Vlado Puljiz, Edhem Dilić (1936.-1982.) i Vlado Cvjetičanin, da spomemo tek najznačajnije, uz neposrednu suradnju Rudolfa Bičanića,⁶ Vladimira Stipetića,⁷ Mirka Martića (1926.-1997.) ali i drugih pojedinaca (Brkić, 1998.: 118). Okupivši oko sebe vanjske suradnike s Poljoprivrednog fakulteta u Zemunu, te sociologe iz Slovenije, Vojvodine i drugih znanstvenih središta bivše Jugoslavije, zagrebački su ruralni sociolozi pokrenuli brojne istraživačke projekte.

Naime, *kontinuirana znanstvena empirijska sociološka i njima srodna istraživanja sela, poljoprivrede i prostora* u Hrvatskoj su institucionalizirana 1960. godine osnutkom Agrarnog instituta u Zagrebu.⁸ Razvoj ruralnosocioloških istra-

⁵ Stipe Šušar je bio prvi rukovodilac Odjela za sociologiju sela Agrarnog instituta.

⁶ R. Bičanić je pružio znanstvenu, a time i najučinkovitiju potporu časopisu *Sociologija sela* na početku njegova izlaženja i bio vrlo uvažan član uredništva *Sociologije sela* tijekom 1967. (Petak, 1999.).

⁷ Vladimir Stipetić bio je prvi znanstveni direktor Agrarnog instituta.

⁸ Agrarni je institut utemeljila Privredna komora SR Hrvatske, prednik Hrvatske gospodarske komore. Imao je dva odjela - Odjel za ekonomiku poljoprivrede i Odjel za sociologiju sela. Agrarni je institut 1969. ušao u sastav novoformiranog Instituta za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela Poljoprivrednog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Odjel za sociologiju sela u tom je okviru djelovao do 1972. kada se pripojio Institutu za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu (IDIS), prvoj i najstarijoj sociološkoj istraživačkoj ustanovi u Hrvatskoj. koja se s punim pravom drži središtem ovih istraživanja.

Istraživačko jezgro koje se bavi sociološkim istraživanjima sela i prostora u ta su četiri desetljeća tvorili brojni prominentni istraživači, koji su svoja postignuća ostvarili u slije-

živanja i konstituiranje sociologije sela dijelili su sudbinu drugih društvenih znanosti, ponajprije sociologije, ekonomije i demografije. Njihov je snažniji razvoj bio moguć tek od sredine pedesetih godina kada je bivša Jugoslavija prevladala administrativni socijalizam i kada se pažnja počela obraćati na fenomene i procese koji se zbivaju u društvu. Interdisciplinarna istraživanja procesa i promjena u seoskom društvu i poljoprivredi plodila su golemom produkcijom, te je pojava časopisa *Sociologija sela* značila kapitalan pomak: on je omogućio publiciranje vrijednih i zapaženih analiza ruralnosocioloških i agrarnih problema s cijeloga jugoslavenskog prostora.⁹ Časopis je, dakle, bio izraz zamaha ruralnosocioloških istraživanja i zavidne znanstvene produkcije u doba nastajanja i oblikovanja zagrebačke ruralnosociološke škole, a time i od presudnog značaja za razvoj sociologije sela (Brkić, 1998.: 118; Puljiz, 1989.; Šuvar, 1988-I.: 32).

Od ranih 60-ih pa do početka 80-ih godina 20. stoljeća bilježi se intenzivan istraživački zanos ruralnih sociologa i agrarnih ekonomista u poučavanju sela i poljoprivrede u kojima je posebno značajnu ulogu imala grupa mladih istraživača okupljenih u Agrarnom institutu. U budućoj povijesti sela i agrara u nas te će godine biti zabilježene kao *zlatne* godine zagrebačke ruralnosociološke škole (Petak, 2000.: 486 i 489).

2.3. O profilu i uređivanju

Od pokretanja do danas zadržana su ključna načela uređivačke politike i dinamika izlaženja časopisa, ali je njegov profil dijelom proširen.

Temeljna načela uređivačke politike jesu: znanstvena izvrsnost – jedini kriterij izbora radova jest njihova znanstvena i stručna vrijednost; pluralizam teorijskih i metodoloških pristupa; otvorenost autorima iz čitava svijeta, promocija najnovijih empirijskih istraživanja; pridavanje osobite pozornosti tiskanju rezultata istraživanja provedenih u Republici Hrvatskoj i Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu; njegovanje i vrednovanje sociološke baštine i prinosa hrvatskih sociologa; omogućivanje i poticanje znanstvene komunikacije i znanstvene kritike; razvitak znanstvenog kategorijalnog aparata i podizanje razine znanstvene akribije.

Otvorenost je omogućila okupljanje širokoga kruga prominentnih suradnika i profiliranje časopisa kakvim ga naraštaji poznaju. Otvorenost ponajboljim europskim i svjetskim ruralnim sociolozima, kao i sociolozima grada, demografima,

decim organizacijskim oblicima: Odjel za sociologiju sela Agrarnog instituta u Zagrebu (1962.-1969.), SOUR Centar za sociologiju sela Instituta za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela Poljoprivrednog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (1969.-1972.), Centar za sociologiju sela, grada i prostora IDIS-a (1972.-1977.), Radna grupa za sociologiju sela IDIS-a (1977.-1993.), te Radna grupa za sociologiju sela, grada i prostora IDIZ-a (od 1993.).

⁹ »Sociologija sela« je od svog osnutka pa sve do 1990. bila »focal point« okupljanja istraživača sela i poljoprivrede te kristalizacije ruralnosociološke znanosti u bivšoj Jugoslaviji. Članovi Uredništva i Savjeta bili su iz svih republika i pokrajina.

agrarnim ekonomistima i njima najbližim istraživačkim profesijama čiji referentni analitički okvir čini ruralno-urbani kontinuum, omogućila je promociju domaćih istraživanja u svijetu, znanstvenu komunikaciju i sudjelovanje u recentnim trendovima razvitka znanosti, ali i podastiranje racionalnih podloga za agrarnu, ruralnu i s njima povezane strukturalne i razvojne politike.

Sociologija sela je primarni znanstveni časopis koji objavljuje izvorne znanstvene i stručne radove domaćih i stranih autora iz ruralne sociologije i srodnih disciplina, te prikaze stranih i domaćih časopisa, skupova i knjiga. Časopis ima i dvije povremene rubrike: *Iz naše ruralne prošlosti* i *Naš prijevod*. U potonjoj nastojimo objavljivati članke najznačajnijih svjetskih ruralnih sociologa ili rezultate važnijih ruralnosocioloških istraživanja.

Vodeći računa o tranzicijskim procesima, od 1998. godine izlazi nova serija »Sociologije sela«. Konceptija časopisa je doradena a profil definiran problemski pa je *Sociologija sela* dobila podnaslov *Časopis za istraživanja prostornoga i sociokulturnog razvoja*. Ona objavljuje radove iz sociologije i srodnih znanstvenih polja i disciplina čijim su predmetom društveni, kulturni i gospodarski razvoj s osobitim težištem na istraživanju seljaštva, sela, grada i prostora, ali i agroekologiji, zaštiti rurisa i poštivanju rurizma kao regulacijskog načela, te bioetike, poštujući vlastitu tradiciju i čuvajući svoj identitet i prepoznatljivost.

Povećana je i međunarodna receptivnost časopisa: on se uređuje prema međunarodnim standardima; osim na hrvatskom, radovi mogu biti na engleskom, francuskom i njemačkom jeziku; u svakom broju objavljuje se najmanje po jedan prilog na engleskom jeziku, a bitno je povećan i opseg sažetaka ostalih radova na engleskom i francuskom jeziku (na 250 riječi).¹⁰

Sociologija sela kontinuirano izlazi kao *tromjesečnik* i dosad je objavljeno 158 brojeva: 24 jednobroja (ukupnog opsega 2.915 stranica), 45 dvobroja (na sveukupno 7.084 stranice), dva trobroja (na 456 stranica) i, na žalost, čak devet četverbroja (opsega 1.496 stranica), te jedno posebno izdanje na engleskom jeziku 1972. pod naslovom *Yugoslav Village* (263 stranice) i jedan supplement 2000. (311 stranica) ili 82 sveska na 12.525 stranica (ili svaki svezak prosječno na 153 stranice). Riječju, objavljena je impresivna biblioteka iz koje su znanje crpli i stječu brojni naraštaji studenata i stručnjaka u zemlji. Poglavitito, uzmu li se u obzir tematski brojevi i izvorne obrade niza problema.¹¹

¹⁰ *Sociologija sela* se tiska u 700 primjeraka od čega se odmah distribuira (zajedno s autorim primjercima!) oko 650 od čega čak 219 u inozemstvo.

¹¹ *Sociologija sela* je u svojoj povijesti promijenila dva izdavača. Prvi izdavač bio joj je Agrarni institut u Zagrebu, a od dvobroja 23-24, tj. 7. godišta ili 1969. godine do broja 38 u 10. godištu ili do kraja 1972. godine izdavao ju je Institut za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela Poljoprivrednog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Od broja 39 u 11. godištu odnosno 1973. godine izdaje je sadašnji izdavač: Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu (sada Institut za društvena istraživanja u Zagrebu).

Naposljetku, dosadašnji i sadašnji glavni i odgovorni urednici »Sociologije sela« pobrojani kronologijskim redom jesu: *Stipe Šuvar*, srpanj – prosinac 1963. (br. 1 i 2/1963.); *Vlado Cvjetičanin* i *Svetozar Livada*, siječanj 1964. – lipanj 1966. (br. 3/1964. – br. 11-12/1966.); *Vlado Cvjetičanin*, srpanj – prosinac 1966. (br. 13-14/1966.); *Vlado Cvjetičanin* i *Vlado Puljiz*, siječanj – prosinac 1967. (br. 15/1967. – br. 18/1967.); *Vlado Puljiz*, siječanj 1968. – prosinac 1975. (br. 19-20/1968. – br. 49-50/1975.); *Ruža First-Dilić*, siječanj 1976. – prosinac 1986. (br. 51-52/1976. – br. 91-94/1986.); *Maja Štambuk*, siječanj 1987. – prosinac 1997. (br. 95-98/1987. – br. 133-134/1997.); *Antun Petak*, siječanj 1998. – (br. 139-142/1998. –).

3. Časopis i promjene u selu i poljoprivredi

3.1. Opća slika promjena u selu i poljoprivredi

U časopisu *Sociologija sela*, a posebice u 33 tematska broja, razvidan je ne samo razvitak znanstvenoistraživačkog i stručnog rada u ruralnoj sociologiji i srodnim disciplinama, nego i promjene i faze koje su selo, seljaštvo i poljoprivreda (posebice Hrvatske) prošli u proteklih četrdeset godina. »*Sociologija sela*, osim rata, sve je ove, kao i ostale promjene u hrvatskom selu vidjela i predvidjela, istraživala i bilježila« (Puljiz i Štambuk, 1992.: 208).

Pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća hrvatsko je selo doživjelo i preživjelo raspad agrarnog društva, te su prvi ruralnosociologijski projekti bili usmjereni na kompleksna istraživanja društvenih promjena u selu i na mogućnosti podružtvljavanja individualne poljoprivrede. Krajem 1960-ih uslijedila je specijalizacija i poduzimaju se projekti koji se bave društvenim i gospodarskim problemima individualnog poljoprivrednog gospodarstva, deagrarizacijom i promjenama demografske situacije u selu, seoskom obitelji i položajem žene u selu i poljoprivredi, seoskom mladeži i obrazovanjem poljoprivrednika, kulturnim promjenama u selu, starenjem i staračkim seoskim domaćinstvima, integracijom seljaštva u globalni društveni sistem, tehnološkim razvojem i inovacijskim procesima u poljoprivredi i dr. Budući da je sedamdesetih i osamdesetih godina seljaštvo pod utjecajem industrijalizacije i urbanizacije uspostavilo jednu novu ravnotežu u sve mnogostranijim i jačim odnosima s gradom, sredinom 1970-ih u fokusu je kompleksno istraživanje položaja mješovitih gospodarstava i seljaka-radnika, da bi se krajem 70-ih i početkom 80-ih – uz stanovito zatvaranje za širi krug suradnika – od većih izveli projekti »Društveni procesi i odnosi u selu« (1980.-1985.), te »Sociokulturne karakteristike i procesi u prostoru i odnosi selo-grad« (1985.-1990.).

Od kraja sedamdesetih godina bilježi se pad društvenog interesa (Šuvar, 1988-I.: 10), a zadnje desetljeće 20. stoljeća karakterizira prekid sustavnih ruralnosociologijskih istraživanja i drastično osipanje istraživačkog kadra u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu. Pa ipak i u takvim uvjetima izvedeni su projekti »Društvene promjene u prostoru« (1991.-1996.), koji je smjerao da se u društve-

nom kontekstu *in nascendi* uhvate i istraže procesi, društvene vrijednosti i akteri koji razvoj nose (sužen društveni prostor, novi društveni ustroj u radanju, rat u Hrvatskoj), te istraživačka tema »Selo u tranziciji: mogućnosti razvoja seoskih područja« (1996.-2000.). Osim toga, izvedeno je i nekoliko studija slučaja i drugih istraživanja. Na taj su način ipak nastavljena istraživanja pojave nove dinamike u hrvatskom selu, seoskih obiteljskih gospodarstava i novih oblika poduzetništva te novih načina korištenja ruralnog prostora koje su uočene krajem 80-ih i početkom 90-ih godina (iako su agresija na Republiku Hrvatsku i Domovinski rat na njih izuzetno jako utjecali). Izostanak sustavne i primjerene novčane potpore ruralnosociološkim projektima onemogućio je toliko potrebna znanstvena istraživanja procesa postsocijalističke tranzicije i modernizacije sela i poljoprivrede (jedinstvene, neponovljive tzv. društveno-eksperimentalne situacije), s jedne, te osiguranje racionalnih znanstvenih podloga za ključne aktere odlučivanja o razvoju, s druge strane.

Ukratko, hrvatsko je društvo, a time i hrvatsko selo i seljaštvo, u šezdeset godina prošlo dvije drastične i dramatične promjene: nakon što se pola stoljeća pokušavalo prilagoditi revolucionarnim promjenama iz nerazvijenog kapitalizma u razvijeni socijalizam, u zadnjem desetljeću 20. stoljeća funkcionira i razvija se u procesu postsocijalističke tranzicije od tegobnog socijalizma u neku vrstu kapitalizma, pri čemu je rat bio izuzetno važna intervenirajuća varijabla. Hrvatsko je selo bilo u tijeku razvojnih promjena u svijetu (modernizacija s rekompozicija sela, ekološki obziran razvoj itd.), ali je rat izazvao tri skupine posljedica: rat prvo nalaže obnovu a potom razvoj; rat je proizveo neočekivane razvojne promjene i štete (drastično demografsko prestrukturiranje prostora, uništenje velikog dijela ruralne infrastrukture i komunikacija itd., promijenio sliku sela i prostora, povratak prognanika i sl.), te doveo do socijalne dezintegracije (Petak, 2000.: 6-7).

Pogledajmo to поближе.

Prvi projekti iz ruralne sociologije u Hrvatskoj pokrenuti su 1962. godine, dakle ranih šezdesetih godina 20. stoljeća, kada je opća politika proglasila tzv. društveno vlasništvo jedinim poželjnim oblikom vlasništva, a sve primijenjene, sektorske politike operacionalizirale su taj postulat i poduzimale su mjere da ga što brže dostignu. Međutim, širenje društvenih površina u poljoprivredi pokazalo se posve nerealnim i ruralni su sociolozi, što se vidi na stranicama ovoga časopisa, brzo uvidjeli stvarno stanje u selu i nesklad između socijalističkih utopijskih projekata i zbilje. U grčevitoj borbi za svoj komad zemlje, seljaštvo je pristalo (izvana) da ga ne povećava i da egzistenciju svoje obitelji potraži izvan obiteljskog posjeda najčešće u nepoljoprivredi i u gradu, a često i izvan domovine. Ali, seljak je zadržavao svoj komad zemlje.

U tom razdoblju postaju sve očigledniji učinci modernizacijskih procesa u hrvatskom društvu. Industrijalizacija je već uvelike odvušla mlade, obrazovanije radno aktivno stanovništvo. Poslužimo li se kao mjerom povećanjem urbanoga stanovništva u odnosu na ruralno, proces deagrarizacije zahvatio je hrvatsko selo brzi-

nom nepoznatom u europskim razmjerima, a isto tako i proces urbanizacije. Selo se postepeno urbanizira ponajprije izgradnjom osnovnih infrastrukturnih objekata, ali na društvene učinke urbanizacije valja još čekati. »To je zapravo razdoblje gospodarskoga, socijalnog i kulturnog osiromašenja sela, njegove dekompozicije, pojednostavljena njegove socijalne strukture i organizacije, slabljenja socijalne dinamike. U to vrijeme grad misli da je pametniji, ljepši, produktivniji i da samo on zna što je dobro za selo i njegovo stanovništvo. Država, koja preferira grad odlučila je, eto, da seljak ne smije imati traktor. U času kad je dopustila da ipak može kupiti rabljeni traktor, započinje novo razdoblje u životu sela« (Puljiz i Štambuk, 1992.: 209).

Postepena demokratizacija i decentralizacija industrije omogućili su dijelu seoskoga radnoaktivnog stanovništva da se zaposli u nepoljoprivredi i ostane u selu, na obiteljskom gospodarstvu, što je dovelo do pojave brojnih seljaka-radnika i mješovitih domaćinstava (sa više izvora prihoda). Taj spoj poljoprivrednoga i nepoljoprivrednog dohotka izazvao je važne posljedice u selu: usporio je proces deagrarizacije i smanjio odljev stanovništva, pa su seljaci-radnici postali stabilizacijski demografski čimbenik. Međutim, ovaj je proces za velika područja ruralne Hrvatske kasnio, jer su depopulacijski tokovi u njima uzeli toliko maha da obnavljanje stanovništva i gospodarskih djelatnosti vlastitim snagama više nije bilo moguće. Neravnomjerni raspored stanovništva u tim prostorima izazvao je neravnomjerni razvitak: poljoprivrednu proizvodnju većinom preuzimaju žene, manje snažne i slabije obučene za taj težak posao, pa i poljoprivreda nazaduje. Zapušta se vrijedan i strateški važan nacionalni prostor, a demografska recesija zahvaća već tri četvrtine ukupnoga hrvatskog tla na kojem živi polovina hrvatskog stanovništva. Migracija iz sela i dalje vodi prema gradovima. A bez stabilizacije pučanstva u ruralnim područjima nema ni puta prema modernom selu.

Društveno-gospodarska kriza s kraja sedamdesetih i početka osamdesetih osobito je pogodila dio gradskog, i to industrijskog stanovništva, a time usporila buduće promjene. U selu se učvršćuje mješoviti tip privređivanja i širi multiaktivnost, posebice na manjim poljoprivrednim gospodarstvima, koja bi se inače ugasila da nisu pronašla nepoljoprivredni izvor prihoda. Naime, pluriaktivnost je gotovo uvijek odgovor na gospodarsku krizu.

A potom je uslijedio raspad bivše Jugoslavije i rat, te tranzicija.

»Veze između sela i grada višeznačne su i promjenljive su jačine i prirode. Razlikuju se i s obzirom na udaljenost od grada. Ruralnosociologijska istraživanja pokazuju da teza o poništavanju razlika između sela i grada nema oslonca u praksi, a ni heurističke vrijednosti. Selo i grad kao omeđeni prostori življenja i rada, ponekad udaljeni, ponekad blizi i povezani, nekad više nekad manje potrebni jedan drugome, svaki na svoj način samosvojan i samosvjestan, specifična su područja s vlastitom ekskluzivnošću i različitošću bez obzira na globalnost velikih društvenih procesa kojima je imanentno obilježje da sve unificiraju. Upravo seljačka seoska sastavnica snagom svog kolektivnog pamćenja održava vrlo živom lokalnu tradi-

ciju, pa seljake zato i smatramo, kolikogod se smanjio njihov broj, još uvijek osnovicom seoskog društva» (Puljiz i Štambuk, 1992.: 209). Sve u svemu, istraživanja upućuju da će se procesi diferencijacije u hrvatskom selu nastaviti pojačanim intenzitetom, povećat će se razlike među seoskim područjima, društvena struktura vitalnih naselja bit će složenija, uz veću diferencijaciju obiteljskih gospodarstava, te pojavu novih agrarnih interesenata. Sve će to dovesti do znatnih promjena u kvaliteti i načinu života. Na kraju, mogući su i konflikti vezani uz te promjene, koji su već i nastupili.

3.2. Časopis i etape u razvitku hrvatskog sela

Zaključimo sada paralelu između *Sociologije sela* i promjena u hrvatskome selu s pomoću kronologijskog pristupa započetu 1992. godine, polazeći od činjenice da je svaki časopis osnovna slika, kristalizacija dostignuća jedne discipline i opetujući da je takvu ulogu u protekla četiri desetljeća imao i časopis *Sociologija sela*: on je osvjetljavao procese na selu i osvješćivao javnost o posljedicama tih promjena (Puljiz i Štambuk, 1992.: 210-211).

3.2.1. Pedesete i šezdesete godine: raspad agrarnog društva i procesi preobrazbe sela

Stanje u selu. – Pedesetih i šezdesetih godina jugoslavensko se društvo brzo razvija i transformira pod utjecajem široke industrijalizacije i u njemu vlada »mit tvorničkog dimnjaka«. U poljoprivredi se, nakon kraha nasilne kolektivizacije, provodi proces podružljavanja: širenje površina društvenog sektora poljoprivrede, koji bi, kako se predviđalo, postepeno preuzimao privatne zemljišne parcele, pa tako povećao zemljišni fond i proizvodnju društvenih gospodarstava. Na djelu je koncept dualnog društva: urbano-industrijskog, koje se materijalno i vrijednosno promovira, i ruralno-agrarnog koje se potiskuje. Sve je veći prijelaz iz poljoprivrede u nepoljoprivredu, iz sela u grad. Popis poljoprivrede iz 1960. i popis stanovništva iz 1961. otkrili su novu sliku sela zahvaćenog deagrarizacijom: uslijed masovnog zapošljavanja stvara se nova agrarna struktura, u selu se u velikom broju pojavljuju seljaci-radnici, raspada se tradicionalna seoska porodica, sve je više starijih domaćinstava. Pored tradicionalne podjele individualnih gospodarstava prema veličini zemljišnog posjeda sve važnijom postaje podjela s obzirom na zaposlenost radne snage na gospodarstvu i izvan njega.

Časopis. – Časopis objavljuje rezultate opsežnih sociologijskih i drugih istraživanja u selu poduzetih kako bi se pronašli najpogodniji načini povećanja zemljišnih površina u društvenom vlasništvu i posjedu. No, ta su istraživanja otkrila složenu sliku sela koje se brzo transformira pod utjecajem industrijalizacije i urbanizacije i u kojem su sve prisutnije vrednote urbano-industrijske civilizacije. Istraživačke teme koje su dominirale bile su socijalna i demografska struktura sela, proces deagrarizacije i urbanizacije, promjene u seoskoj porodici, profesionalne orijentacije seoske omladine, kulturne promjene u selu i slično (Brkić, 1998.:

118). Glavne istraživačke metode bile su: analiza statističke i druge sekundarne građe te sociološka anketa seoskih domaćinstava i seoskih stanovnika. Bilo je i monografskih istraživanja pojedinih naselja. Časopis je objavio meritorne analize nove slike sela s mnogo rasprava o četveročlanoj strukturi gospodarstava (poljoprivredna, mješovita, nepoljoprivredna i staračka), o kooperaciji, o deagrarijaciji i migracijama, o okrenutosti mladih prema gradu, o elementima urbane kulture u seoskom području. Glavna tema jest nova struktura sela i trendovi promjena, a ključna je riječ *promjene*.

3.2.2. Nova ravnoteža: interpenetracija sela i grada sedamdesetih i osamdesetih godina

Stanje u selu. – Sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća u prvom su planu posljedice distribucije urbanih i industrijskih tekovina u selo: elektrifikacije sela, širenja sredstava komuniciranja (prvenstveno radija i televizije), bijele revolucije u domaćinstvima, prometne integracije. Na djelu je mehanizacija poljoprivrednih gospodarstava koja seoska gospodarstva unekoliko stabilizira, ali istodobno unosi u njih elemente reprodukcije ekonomije (input-output). Među tim inovacijama istaknuto mjesto zauzima uvođenje mehanizacije na seljačka gospodarstva: broj traktora i drugih strojeva u ta se dva desetljeća na individualnim posjedima toliko povećao da je došlo do preekipiranosti individualne poljoprivrede. Mehanizacija i druga kupljena pomagala opteretila su seljačko gospodarstvo dodatnim proizvodnim troškovima, koji utječu na cijene poljoprivrednih proizvoda. Učvršćuju se mješovita gospodarstva kao dominantan model. Ona djeluju kao amortizer u nastupajućoj gospodarskoj krizi. Dolazi do porasta uvoza poljoprivrednih proizvoda i dispariteta cijena poljoprivrednih i industrijskih proizvoda te dohoda ka poljoprivrednika i nepoljoprivrednika (Brkić, 1998.: 119). Unatoč trendovima urbanizacije broj poljoprivrednog stanovništva i dalje se ubrzano smanjuje (njegov je udjel u ukupnom stanovništvu opao od 36% u 1971. na 20% u 1981.) i to je desetljeće zabilježena najveća stopa deagrarijacije u hrvatskoj povijesti, koja je izazvala depopulaciju velikoga broja seoskih naselja a time i ekonomsko, socijalno i kulturno osiromašenje hrvatskoga sela u duljem vremenskom razdoblju (Puljiz, 1998.). Depopulacija zahvaća naselja izvan dosega urbano-industrijskih gravitacija unutar kojih se distribuiraju elementi novog progresna.

Časopis. – Glavne teme u skladu su s promjenama u agraru i na selu: socijalna reprodukcija (utjecaj deagrarijacije na sudbinu gospodarstva i ruralne zajednice), inovacije (naročito u gospodarstvu), mješovita gospodarstva, potiskivanje vrijednosti tradicionalne seljačke kulture i integracija sela u urbano-industrijsko društvo, profesionalne aspiracije i položaj mladih u selu, profesionalizacija poljoprivrednog zanimanja i obrazovanje poljoprivrednika, deagrarijacija i njene posljedice po društvenu reprodukciju seljačkih gospodarstava, vjerski život u selu. Naime, to je bilo i najplodnije razdoblje ruralnosocioloških istraživanja u kom su objavljeni rezultati istraživanja »Socijalna reprodukcija seoskih domaćinstava« (1974.), istraživanja difuzije inovacija u poljoprivredi (1976.), velikog istraživanja

mješovitih domaćinstava (1980.), seoske omladine (1975.) i mogućnosti razvoja brdsko-planinskih područja. U istraživanjima se javljaju metodologijske inovacije i poboljšanja (to se može objasniti pojavom generacije istraživača diplomiranih sociologa). Uspion je doživio i časopis »Sociologija sela«, a osobito bijahu kvalitetni njegovi tematski brojevi (Puljiz i Štambuk, 1992.: 210.; Brkić, 1998.: 120).

3.2.3. *Nova dinamika u selu krajem osamdesetih i devedesete godine: moderna obiteljska gospodarstva, korištenje ruralnog prostora, rat, redistribucija stanovništva, obnova*

Stanje u selu. – Ovu etapu karakteriziraju tranzicija, velika ratna razaranja i stradanja, progonstvo i izvještvo, naznake povratka poljoprivredi, početak obnove porušenih sela i povratak prognanika i izbjeglica, problemi suživota nakon povratka ratnih migranata, te značajan zaokret u agrarnoj politici. Krajem osamdesetih i devedesetih godina postepeno izrasta obiteljska poljoprivreda, revalorizira se poljoprivredno zanimanje i javlja se sloj dinamičnih, obrazovanih poljoprivrednika, vitalnih gospodarstava. Međutim, raspad bivšeg sustava izaziva nesigurnost i prekida tokove razmjene između seljačkih gospodarstava i drugih dijelova globalnog sustava (problemi cijena, kredita, otkupa proizvoda itd.). Nova agrarna politika temeljnim nositeljem cjelokupne poljoprivredne proizvodnje određuje *obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo*, s čime bi u surječju imale biti i poticajne mjere.

Ruralna područja bila su najizloženija i najviše su stradala od agresora u Domovinskom ratu (1991.-1995.). Dugotrajna depopulacija, gospodarska zapuštenost i nerazvijenost većeg dijela ruralnog područja učinile su selo i ranjivijim i neotporijim. I dok susjedna Europa već četvrt stoljeća ubire plodove svoje poticajne politike prema ruralnim zonama, naročito onima s lošijim uvjetima za razvitak, dok bilježi porast stanovništva i gospodarski napredak ruralnih područja, hrvatsko selo i poljoprivreda bili su izloženi multiplikativnim učincima kombinacije dugotrajne zapuštenosti, zanemarenosti, devastacije golemih prostora s protjerivanjem preostalog pučanstva, razaranjima i stambenih i gospodarskih i komunikacijskih zdanja (i obiteljskih i društvenih), uništavanjem poljoprivrednog zemljišta, nasada, stočnog fonda, vrijednih ekosustava, opreme, miniranja zemljišta itd. U Domovinskom su ratu seljaci »imali znatno više i ljudskih i materijalnih gubitaka nego ostali segmenti hrvatskog pučanstva« (Stipetić, Vajić, Novak, 1992.: 9). Oni su činili gotovo 50% ukupno prognanih osoba, a sve što su imali, njihovim je odlaskom propalo: kuće su im popaljene, razorene i opljačkane; oranice i plodna polja ostala su neobrađena i zapuštena (od 1,326.785 ha sjetvenih površina pod okupacijom je bilo čak 343.079 ha ili 25,8%); seoska stoka se rasula ili uginula (uništeno je oko 28,7% konja, 25,5% krava, 33% ovaca, 28,5% svinja od ukupne rasplodne stoke) (Maceljski, 1993.); okoliš je kontaminiran, a spomenici kulture devastirani. U tom je razdoblju u gotovo 25% sela Hrvatske život zamro.

Ekologijska revolucija dovodi do revalorizacije ruralnog prostora. U znatnijem opsegu sve su očitije i druge uporabe prostora (vikendice, turizam). Ponovno se na-

glašava problem depopulacije. Ne samo što u obnovi ratom razorenih sela nisu poštivali rurizam (regulacijsko načelo u uređivanju seoskog prostora), karakter i fizionomija hrvatskoga sela te osobitosti seoske arhitekture i ostali vrijedni antropogeni artefakti, nego taj program nije ni u dosluhu s filozofijom i programom obnove sela razvijene Europe.

Časopis. – Pojavile su se nove teme, posebice one vezane uz posljedice i stradanja u Domovinskom ratu,¹² te ekolozijske, ali se zadržavaju i naglašavaju stare (primjerice, depopulacijske). U to ulaze i obiteljska poljoprivreda, nova agrarna struktura i diferencijacije u selu te drugi aspekti ruralnog razvitka. Osim o obnovi i revitalizaciji sela, posebice o njezinom socijalnom, demografskom, gospodarskom aspektu, časopis objavljuje i radove o seoskoj naseljskoj mreži u uvjetima novih međudržavnih granica, o novoj valorizaciji seoskog prostora, o odnosu modernizacije i tranzicije sela (Župančić, 1998., 2002.) te modernizacije i rekonstrukcije sela (Štambuk, 2002.), savjetodavnoj službi i osposobljavanju individualnih poljoprivrednika za suvremenu tržišnu poljoprivrednu proizvodnju, novom tipu ruralnosti, slobodnom vremenu mladih, globalizaciji i ruralnom razvoju, globalizaciji i patentima na život (Milinković, 2000.), položaju poljoprivrede u životu seoskih obitelji i o drugim promjenama nužnim za zaustavljanje stagnacije (često i nazadovanja). Međutim, društveni je interes za nove istraživačke projekte i studije bio neznatan (Brkić, 1998.: 121), te su provedena tek parcijalna istraživanja lokalne samouprave i kvalitete življenja, obrazovanja poljoprivrednika, savjetodavne službe, hrvatske periferije (Žumberak, Lika, Istra, Koprivničko-križevačka županija itd.) i nekih drugih pitanja.

4. Časopis i razvoj ruralne sociologije

Iako je dosad objavljeno samo jedno međunarodno izdanje (i to 1972. godine kao posebno izdanje na engleskom jeziku pod naslovom »The Yugoslav Village«, u kojem su najeminentniji autori obradili osnovne sociolozijske i ekonomske teme o selu u bivšoj Jugoslaviji), časopis je živio i izlazio u izrazito dinamičnoj komunikaciji s referentnim dijelom svjetske znanstvene zajednice. Pače, u njemu su izvornim priložima surađivali brojni najveći europski, američki i drugi ruralni sociolozi. Među 481 autorom čiji su prilozi u 158 brojava objavljeni čak je 61 *prominentan inozemni autor* (ne uzimajući u obzir autore s područja bivše Jugoslavije!): Izydor Adamski, Corrado Barberis, Ana Barbič, Theodor Bergmann, Irene Bloemink, Gordon L. Bultena, R. Henry Cassirer, M. Cepede, Mihail M. Cernea, A. K. Constandse, Thomas S. Cox, Raul Diaz Cruz, Jean Cuisenier, Maria de Nazaré Oliveira Roca, Bernd van Deenen, Alfonso Anaya Diaz, Ivica Đurok (Hrvat iz

¹² Uoči i neposredno nakon agresije tzv. JNA i velikosrpskih postrojbi na Republiku Hrvatsku Uredništvo je animiralo referentni dio svjetske znanstvene zajednice za animiranje međunarodne zajednice i vlada slobodnih zemalja za priznanje suvereniteta i pružanje pomoći Republici Hrvatskoj.

Mađarske), Felicity Edholm, Nicole Eizner, Garcia Manuel Ferrando, Dyzma Galay, Boguslaw Galesky, Jean François Gossiaux, Henk J. de Haan, Joel M. Halpern, Olivia Harris, E. W. Hofstée, Giovanni Hoyois, Marcel Jollivet, Jiřy Kolaja, Gerrit A. Kooy, William P. Kuvlesky, Philippe Lacombe, Gaston Lanneau, Michael Maccoby, Holger Magel, Louis Malassis, Brendan McNamara, Henri Mendras, Wladyslaw Misiuna, Beryl Nicholson, Ad T. J. Nooij, Katarzyna Piorkowska-Petrović, Edward A. Powers, Jan Prohazska, Malgerzata Reinhard-Misiuna, Irwin T. Sanders, Judit H. Sas, Alfred Schuh, Theodor Shanin, Emile Sicard, Joao Duarte Silva, Sonia Švecova, Jan Tauber, Liv Emma Thorsen, Ljudmila V. Tjagunenکو, Tapani Valkonen, Irene P. Winner, Kate Young i Jan Zemko.

S druge strane, više radova iz *Sociologije sela* prevedeno je i objavljeno na engleskom, francuskom, španjolskom i drugim jezicima, a tri i na japanskom jeziku. Suradnici *Sociologije sela* sudjelovali su pak na međunarodnim konferencijama, objavljivali u inozemnim časopisima i drugim publikacijama.

Budući da tek pokoji hrvatski značajniji sociolog nije surađivao u njoj, *Sociologija sela* osim u tendencije ruralnosociološkijskog razvitka omogućuje uvid i u tendencije razvitka sociologije u Hrvatskoj, te promiče domaća istraživanja i autore u svijetu.

Sociologija sela sudjeluje u razvojnim tendencijama svoje matične discipline – ruralne sociologije (eng. *rural sociology*, franc. *sociologie rurale*, njem. *Landsoziologie*). U odabiru priloga osobita se pozornost trajno poklanja raščlambama ruralnih promjena (sa svim teorijskim i metodološkijskim kontraverzama) proizišlim iz istraživanja seljaštva (*peasant studies*) i sociologije razvoja koje od 1945. godine pružaju temeljni prinos razvitku ruralne sociologije. Prethodno je, naime, uglavnom iscrpljena produktivnost stare paradigme ruralnoga načina života u sociologiji sela, koja je u razvijenim zapadnim zemljama bila pod silnim utjecajem antiurbanizma i čiju su metodološkijsku podlogu većinom tvorile studije zajednice – *community studies* (iako se i dalje njeguju *rural community studies* kao konkretni oblici studije slučaja – *case study*), često opterećene ideal-tipskim pristupom, idiličnom vizijom stvarnosti i apstraktnim empiricizmom. Zbog toga su glavne spoznaje o ruralnim promjenama trećega svijeta pružile prvenstveno sociologija razvoja i studije seljaštva (*peasant studies*). Nadalje, pod utjecajem modernizacije časopis poštuje ideju neodrživosti tradicionalnog seljačkog društva i ruralnog načina života koju su 1960. promovirali Oscar Lewis, Ray Pahl, Henri Mendras i drugi, ali itekako respektira baštinjene vrijednosti, te od 1970-ih godina slijedi pojavu nove sociologije poljoprivrede odnosno agrarne sociologije (eng. *sociology of agriculture*, franc. *sociologie de l'agriculture*, njem. *Agrarsoziologie*) čiji je nastanak u svezi sa sveukupnim transformacijama poljoprivrede, sela i seljaštva (Gordon Marshall, 1998.: 574).¹³ Nije, međutim, zanemarena razlika između industrij-

¹³ Sedamdesetih godina 20. stoljeća poduzeta su zamašna istraživanja prirode kapitalističke poljoprivredne proizvodnje i njezinih posljedica po seosko stanovništvo i šire

sko-urbanog (modernog) i pred-industrijskih (tradicionalnih, ruralnih) društava te važnost ruralno-urbanog kontinuuma enkapsuliranih u idealnom tipu »folk society« (*folk culture*) kako ga je temeljem svojih istraživanja 1930. odredio Robert Redfield, ali *Sociologija sela* vodi pri tome računa o nalazima Oscara Lewisa objavljenim 1951. iz ponovljenog istraživanja (proširenog na gospodarstvo, demografiju i politiku, koje je Redfield ignorirao), a koji ne potvrđuju Redfieldov idealizirani prikaz seoskih društava kao stabilnih i skladnih, nego ih prikazuju konfliktnim, osiromašenim, neorganiziranim i marginaliziranim. Naposljetku, u takvom pristupu društvena istraživanja agrarne politike čine novo interdisciplinarno područje (prema Yezekhielu Droru izvorno multidisciplinarnu disciplinu).

Primjerice, četverobrojem 1-4/2001. »Kako živi narod na hrvatskim otocima?« časopis slijedi novu frontu istraživanja otočnosti kao manifestacije tipa društvenosti u tzv. ekstremnim uvjetima prostorne izoliranosti, oplemenjenu naporom da otpočinu dosad zanemarena istraživanja specifičnog tradicionalnog hrvatskog otočnog društva s tzv. mediteranskim tipom kućne zadruge te njegove subkulture.

Časopis, također, stalno potiče bibliografsku obradu svakog iole temeljitije istraženog problema: dosad je objavio 29 bibliografija koje u obrađenim područjima imaju ulogu »pionirskih« ali temeljitih *baza podataka* i dobri su pokazatelji znanstvenog, stručnog i uopće društvenog interesa za stanoviti problem, obrađenosti znanstvenih područja, a time i ključan uvjet razvoju ruralnosocioloških, agrarnoekonomskih i interdisciplinarnih istraživanja sela i agrara.

Sociologija sela je vrijednošću objavljenih radova *stekla međunarodni znanstveni renome*. Objavljeni radovi citiraju se u sedam svjetskih sekundarnih i tercijarnih izvora, odnosno banaka i baza podataka: *Sociological Abstracts*, *World Agricultural Economics and Rural Sociology Abstracts*, *Agricola*, *Agris*, *CAB Abstracts*, *Geobase* i *Edina*,¹⁴ a u postupku vrednovanja u znanstvenom napredovanju drže se radovima s međunarodno priznatom recenzijom. *Sociologija sela* svjetskoj znanstvenoj zajednici četiri desetljeća prezentira rezultate istraživanja društvenoga, go-

društvo i agrarna je sociologija nastala uporedo sa sličnom transformacijom urbane sociologije. Ova je promjena paradigme otvorila brojna nova područja istraživanja kao što su priroda zemljišta kao čimbenika proizvodnje, uloga različitih obrazaca zemljišnog vlasništva, te ruralna struktura moći i socijalna stratifikacija ruralnog stanovništva. Poljoprivredi se pristupa kao složenom procesu proizvodnje dobara u kojem se istražuju globalno organizirani »režimi proizvodnje hrane«, uloga agrobiznisa (uključujući njegov odnos spram politike države i primjenu novih tehnologija), sustavi kreditiranja poljoprivrede i sl., a od 1980-ih godina i ekološki problemi poljoprivredne proizvodnje i ruralnog područja, nepoljoprivredna ruralna ekonomija, te novi koncept ruralnosti. Naposljetku, agrarnu sociologiju kao novi pravac istraživanja na kojega su prepoznatljivo utjecale teorije razvijene u studijama seljaka i sociologije razvoja više autora drži sastavnicom sociologije sela.

¹⁴ Ishod pretraživanja baze podataka *Thomson Dialog Journal Name Finder*, te *Cambridge Scientific Abstracts – Current Searches*, koje je u proljeće 2003. obavila Nacionalna i sveučilišna knjižnica.

spodarskoga i kulturnog razvoja sela i poljoprivrede i svjedoči da se u hrvatskoj znanstvenoj zajednici radi kao i u znanstvenim zajednicama drugih zemalja, te je omogućila međunarodnu promociju svojih suradnika i istraživanja provedenih u Hrvatskoj. *Sociologija sela* bila je i ostala za svijet vrlo vrijedna i značajna referenca.

5. Umjesto zaključka

Ovo je bio pogled na četrdesetogodišnju povijest hrvatskog sela u tekstovima objavljenima u *Sociologiji sela*, pogled vjerojatno subjektivniji nego što se očekuje u ovakvim prigodama (ali možda ovakve prigode i trpe malo subjektivniji ton).

Zaključit ćemo ga pripomenama o društvenoj ulozi i misiji časopisa *Sociologija sela*, bitno izminjenom predmetu bavljenja i uvjetima izlaženja. Naime, iako znanstveni časopis *Sociologija sela* je uvijek bila okrenuta selu, seljaku i poljoprivredi, te sustavno isticala potrebu utemeljivanja procesa donošenja odluka na rezultatima znanstvenih istraživanja i kreatorima javne politike pružala takve podloge.¹⁵ Ono što je posve sigurno jest: *Sociologija sela* selu nije prilazila kao nečemu što treba odumrijeti, nego pružajući svakome uvid u temeljne socijalne procese i promjene u selu i poljoprivredi, tražeći načine i sadržaje njegove revitalizacije i modernizacije te pružajući racionalne (znanstvene i stručne) osnove razvojnoj, a posebice agrarnoj politici. Časopis je osvjetljavao procese na selu i osvještivao javnost o posljedicama tih promjena.

Naime, sociologija sela je, uz ekonomiku poljoprivrede danas najznačajnija disciplina među društvenim znanostima koje istražuju selo kao vrstu naselja i društvene zajednice (ruralnu zajednicu), seljaštvo kao žitelje tog naselja i društvenu grupu, seljačkim načinom života, te poljoprivredu, kao najvažniju granu primarne ljudske proizvodnje. Od 1908. koja se uzima godinom njezina osnutka, ruralna je sociologija odmah imala pomoći u rješavanju mnogih praktičnih problema do kojih je dovela industrijalizacija poljoprivrede, kao što su problemi izazvani mehanizacijom i kemizacijom poljoprivrede, prilagodavanje primitivne mase useljenika iz svih krajeva svijeta tekovinama znanosti i tehnike, pa je posebnim zakonom The Purnell Act of Congress iz 1925. uvedena osobito izdašna potpora »za ona ekonomska i sociologijska istraživanja čiji je cilj razvoj i unapređenje seoskog doma i seoskog života«.

¹⁵ Ruralna je sociologija i nastala kako bi pridonijela rješavanju praktičnih problema: godinom njezinog rađanja uzima se 1908. kada je objavljen temeljit izvještaj odbora stručnjaka (*Commission of country life*) kojega je imenovao Theodor Roosevelt, ondašnji američki predsjednik, temeljem zahtjeva javnosti zbog izrazito izrazito nepovoljnog stanja u poljoprivredi, teškog položaja farmera i rančera te malverzacija do kojih je kapitalizam doveo krajem 19. i početkom 20. stoljeća. S druge strane, drži se da su SAD imale najprimjereniju i najučinkovitiju agrarnu politiku kada su je vodili prominentni američki sociolozi sela (Crane, 1980.).

Korisnost ruralnosocioloških istraživanja, a onda i časopisa možemo ilustrirati sa dva zadnja broja o tranziciji hrvatskoga sela.

Pred nama je slika sela i poljoprivrede koja nalaže promišljenu i dugoročnu poticajnu razvojnu politiku, a ne samo sektorsku agrarnu politiku. Udjel poljoprivrednika u ukupnom stanovništvu Republike Hrvatske prema popisu iz 2001. iznosi svega 5-6 posto, a od 93 posto kopnene površine koliko iznosi ruralni prostor depopulacijom su zahvaćene čak tri četvrtine prostora (poglavito brdsko-planinska područja, otoci i područja izravno pogodena ratom). Riječ je o razvojno i strateški veoma zabrinjavajućoj činjenici, posebice uzmu li se u obzir geografski položaj i oblik zemlje te njezini resursi, među kojima su zemlja i voda osobito važni. Krupni demografski poremećaji u većem dijelu ruralnog prostora poprimili su takve razmjere da je nemoguća obnova vlastitim snagama. S druge strane, sitan i isparceliran posjed prosječne veličine 2,8 ha, bez koncentracije zemljišta i proizvodnje ne omogućuje racionalno i ekonomično korištenje proizvodnih čimbenika, a naročito radne snage, što u kombinaciji sa staračkim domaćinstvima uvjetuje vrlo negativne posljedice: pad proizvodnje, zapuštanje i napuštanje obradivih površina. Budućnost PIK-ova nije riješena i oko 200.000 ha obradivih površina se ne obrađuje. Poznato je da bi Hrvatska dobro organiziranom proizvodnjom hrane mogla prehraniti barem 20 milijuna stanovnika, ali zbog nekompetitivne i nedovoljno zaštićene domaće proizvodnje ona je samo u 2002. godini uvezla hrane u vrijednosti 1,3 milijarde dolara (pokrivenost uvoza izvozom iznosila je tek 60 posto). Pri tome se hrvatski seljak nosi s dobro subvencioniranim i organiziranim konkurentima: samo članice OECD-a godišnje za subvencije poljoprivredi izdvajaju 235 milijardi dolara. Sve to Hrvatsku čini podložnom opasnosti od GMO, iza čega stoje multinacionalke, i to iako ima sve druge preduvjete za proizvodnju biološki vrijedne hrane. A da ne spominjemo kakav će odraz na hrvatsku poljoprivredu, selo i seljake imati zahtjevi WTO-a i Europske unije.

Reproduktivna je sposobnost dvije trećine obiteljskih gospodarstava načeta ili razorena i nastavljen proces poseljačivanja sela: nestankom tradicionalnih poljoprivrednih slojeva i zanimanja s ubrzanim gubitkom poljoprivredne populacije, što bitno smanjuje zaposlenost na gospodarstvu i u selu (Štambuk, 2002.: 29-30). Istraživači drže da tranzicija može omogućiti modernizaciju hrvatskog sela i njegovu lakšu integraciju u globalno društvo, ali pod uvjetom da se prihvati policentričan i disperzivni koncept razvoja.

S druge strane, rezultati nekih istraživanja promijenili su dosadašnje spoznaje. Tako je istraživanje socijalne strukture potvrdilo da se suvremeno hrvatsko selo nalazi u fazi tzv. rekonstrukcije i da ima izrazito složenu društvenu strukturu. Socijalna struktura suvremenoga hrvatskog sela oblikovana je za 50-ak godina i kompatibilna je socijalnoj strukturi sela razvijenih zemalja, kojima je za to trebalo mnogo dulje razdoblje: u generaciji djedova bilo je 80 posto poljoprivrednika a u generaciji unuka 72,4 posto je poljoprivrednika, pače u socijalnoj strukturi suvremenoga hrvatskog sela kako pokazuje istraživanje 1996. sasvim dominiraju nepoljoprivrednici. Francuskoj je za takvu promjenu trebalo jedno i pol stoljeće (Ho-

džić, 2002.: 18-19). U hrvatskom se selu napokon pojavila obrazovanija skupina stanovništva: najveći razvojni resurs i inovaciju u suvremenom hrvatskom selu čini mlađe radnoaktivno stanovništvo, koje se od prethodnih generacija razlikuje po bitno višoj razini obrazovanja i radnim vještinama. Oborena je godinama podržavana tezu o feminizaciji hrvatske poljoprivrede. Nadalje, u hrvatskom selu ne postoji značajnija socijalna grupa koja raspolaže nekim resursom, stvorenim položajem u socijalističkom sistemu, a koji bi se mogao konvertirati u viši socijalni status. Naposljetku, sve lokalne jedinice unisono zahtijevaju mjesnu samoupravu povrat ovlasti, odnosno ingerencije bivših mjesnih zajednica mjesnim odborima.

Sve u svemu, hrvatsko je selo doživjelo demografski slom: gotovo sav prirodni priraštaj napustio je selo i poljoprivredu, ugasila su se i gasile brojna domaćinstva a raste udjel staračkih, širi se »socijalni ugar«, a poremećena spolna i dobna struktura izazvale su senilizaciju i maskulinizaciju poljoprivrede. Ruralni sociolozi i agrarni ekonomisti konstatirali su da bez obnove i revitalizacije sela nema ni obnove Hrvatske. Poticajnim mjerama valja omogućiti obnovu obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava i njihovo osposobljavanje za konkurentnu poljoprivrednu i stočarsku proizvodnju. Najvažnija pretpostavka tog obrata jest dugoročna realna i razborita agrarna politika, kojom će se dokinuti marginalizacija ruralnih područja i devalorizacija njegovih prirodnih resursa, a time osigurati i proizvodnja hrane.

Poseban je problem socijalni i materijalni položaj seljaka. Na nizak ugled profesije poljoprivrednik te nepovoljan socijalni i politički položaj seljaštva u najvećem dijelu socijalističkog razdoblja, kada je prema njemu vladalo nepovjerenje i demotivativna razvojna politika, u proteklom su se desetljeću nadovezali ozbiljni propusti. Tako hrvatski seljaci danas nerijetko ističu kako su zbog neprimjerene ekonomske politike u proteklom desetljeću, prvi put u posljednjih 50 godina, postali dio socijalno ugroženog stanovništva, da su im u nepovrat otišle dobre predratne godine, kada je funkcionirao i otkup poljoprivrednih proizvoda, i suradnja s poljoprivrednim kombinatima i preradaivačkom industrijom. Odatle javni seljački prosvjedi i blokade prometnica.

Sve spomenuto o časopisu Sociologija sela, a posebice da je on jedan od rijetkih specijaliziranih ruralnosocioloških časopisa u svijetu, citiranost časopisa i radova, činjenica da je među 481 autorom objavljenih priloga 61 prominentan inozemni znanstvenik upućuje na njegovu vrijednost časopisa. Ti podaci obvezuju izdavača, Uredništvo, suradnike i zainteresiranu znanstvenu i političku javnost. Izdavača obvezuju na logističku potporu, Uredništvo na što kvalitetnije obnašanje zadaće, suradnike da i dalje istražuju i pišu, znanstvenu politiku da osigura uvjete za neprekidno izlaženje, a državna tijela, ponajprije ministarstva i institucije koji se bave razvitkom sela i poljoprivrede, da u ruralnim i drugim sociolozima i ostalim društvenim istraživačima prepoznaju korisne i vrijedne suradnike.

Posebice ističemo neophodnost potpore prekinutih sustavnih ruralnosocioloških istraživanja iz kojih će proizlaziti časopisu nužna znanstvena produkcija.

Nažalost, financiranje tih istraživanja u posljednjem je desetljeću prekinuto. A što ona znače posvjedočuje odabir 17 radova¹⁶ koji su pretežito proizašli iz programa sustavnog znanstvenoistraživačkog rada najstarije hrvatske infrastrukturne jedinice iskustvenih ruralnosocioloških istraživanja – Agrarnog instituta i njegovih sljednika.

Riječ je o radovima koje su odabrali autori ovog pregleda, a prihvatilo Uredništvo, i to po jednom radu skupine autora koji su stvarali i obilježili časopis (glavni i odgovorni urednici), te po jednom radu suradnika koji su svojom dugoročnijom suradnjom pružili doprinos trajne vrijednosti ili objavili rad iznimne vrijednosti, s tim što su u odabiru primijenjeni kriteriji: (a) predmetna pripadnost *ruralnoj sociologiji*; (b) vrsta radova: *istraživački radovi* jer je uređivačka politika konstantno ustrajala na promicanju istraživačkih pothvata; (c) faktor impakta odnosno relevantnosti i izvrsnosti: radovi koji su zbog svoje relevantnosti i vrsnoće imali *najjači odjek, prvenstveno u znanstvenoj zajednici, koji čine izvjesne međaše u razvoju sociologije sela sa stajališta spoznajnog prinosa obradi pojedinih problema i razvitka teorijsko-metodološkog pristupa*; (d) *vremenski obuhvat: radovi objavljeni tijekom 40-ogodišnjeg izlaženja*; (e) domicil autora: prvenstvo imaju članovi jezgre ruralnosociološkog tima Agrarnog instituta, Odjela za sociologiju Instituta za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela, te Instituta za društvena istraživanja (Sveučilišta) u Zagrebu – radovi evropskih i svjetskih ruralnih sociologa nisu uzeti u obzir jer su u originalu objavljeni u drugim časopisima ili u knjigama.

Primjenom rečenih kriterija u broj su uvršteni radovi autora po skupinama:

(a) *Glavni i odgovorni urednici* (kronološkim redom): Stipe Šušvar, Vlado Cvjetičanin, Svetozar Livada, Vlado Puljiz, Ruža First-Dilić, Maja Štambuk, Antun Petak.

(b) *Suradnici koji su dugoročnijom suradnjom i vrsnoćom radova pružili trajan doprinos*: Ana Barbić, Ivan Cifrić, Josip Defilippis, Edhem Dilić, Alija Hodžić, Ivan Magdalenić, Dušica Seferagić, Milan Župančić.

(c) *Suradnici s radovima iznimne vrsnoće koji su kraće vrijeme surađivali u časopisu*: Rudolf Bićanić i Vojislav Đurić (1940.-1976.).

I na kraju, svima hvala na suradnji i potpori.

¹⁶ Radovi se objavljuju u sadržajno neizmijenjenom obliku. U pripremi za tisak jedino su učinjeni ovi zahvati: primijenjen je sadašnji tehnički standard pripreme rukopisa i svim su autorima atribuirane ustanove u kojima su u vrijeme objavljivanja rada bili zaposleni, unijet recentan način opisivanja tablica te pozivanja na izvore i pisanja literature, itd.; (b) ispravljene tiskarske pogreške i jezične nespretnosti; (c) u slučaju nepreciznog pozivanja na neko područje zamjenice »naš«, »taj« i slične, te njihove izvedenice zamijenjene ondašnjim nazivima federalnih jedinica bivše Jugoslavije.

Literatura

1. Bahtijarević, Štefica (1994.): Znanstvenoistraživački rad i uloga IDIS-a : uz 30-godišnji jubilej, u: Katarina Prpić, Branislava Baranović, Nikola Dugandžija i Bosiljka Milinković (ur.): **Sociološki ogledi : uz 30. obljetnicu Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu**. – Zagreb : Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 1-13.
2. Bičanić, Rudolf (1936.): Kako živi narod : život u pasivnim krajevima. – Zagreb : Tipografija, 126 str.
3. Brkić, Srećko (1998.): Agroekonomska i agrosociološka istraživanja. – U: Srećko Brkić, ur.: **Prvi sabor hrvatskih agrarnih ekonomista : zbornik**. – Zagreb : Hrvatsko agroekonomsko društvo, str. 109-125.
4. Crane, Diana: Science Policy Studies, in: **A Guide to the Culture of Science, Technology and Medicine** / Ed. Paul T. Durbin. – New York/London : The Free Press/Collier-Macmillan Publishers, 1980, pp. 583-668.
5. Defilippis, Josip (1997.): Koncept i mogućnosti razvitka otočne poljoprivrede. – **Sociologija sela**, Zagreb, 35 (1997) 1-4(135-138): 1-10.
6. Defilippis, Josip (2001.): O gospodarskom razvoju hrvatskih otoka. – **Sociologija sela**, Zagreb, 39 (2001) 1-4(151-154): 83-95.
7. Hodžić, Alija (2000.): Socijalna struktura i mobilnost seoskog stanovništva. – **Sociologija sela**, Zagreb, 38 (2000) 1-2(147-148): 79-107.
8. Milinković, Bosiljka (1994.a): Bibliografija radova istraživača i suradnika IDIS-a 1989-1993, u: Katarina Prpić, Branislava Baranović, Nikola Dugandžija i Bosiljka Milinković (ur.): **Sociološki ogledi : uz 30. obljetnicu Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu**. – Zagreb : Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 189-239.
9. Maceljki, Milan (1993.): Poljodjelstvo : razvoj, sadašnjost i budućnost u Hrvatskoj. – **Vjesnik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti**, Zagreb, 2 (1993) 1/3: 148-167.
10. Milinković, Bosiljka (2000.): Istraživanja sela i agrara u Hrvatskoj u vrijeme tranzicije, 1990.-1999. godine. – **Sociologija sela**, Zagreb, 38 (2000) 1-2(147-148): 169-244.
11. Mirković, Mijo (1937.): Održanje seljačkog posjeda. – Zagreb : Hrvatska naklada, 1937. – (Hrvatska naklada ; sv. 3).
12. Mirković, Mijo: Uticaj prodiranja novčanog gospodarstva na seljaštvo. – **Pečat**, Zagreb, 1939, br. 1-2, str. 1.
13. Petak, Antun (1998.): O koncepciji nove serije časopisa Sociologija sela = About the new Conception of the Rural Sociology Quarterly. – **Sociologija sela**, Zagreb, 36 (1998) 1-4(139-142): 3-8.
14. Petak, Antun (1999.): Bibliografija radova Rudolfa Bičanića iz ekonomike poljoprivrede i sociologije sela = Bibliography of Rudolf Bičanić's Writings in Agricultural Economics and Rural Sociology. – **Sociologija sela**, Zagreb, 37 (1999) 1(143): 65-94.
15. Petak, Antun (2000.): Vlado Puljiz i časopis »Sociologija sela«. – **Sociologija sela**, Zagreb, 38 (2000) 3-4(149-150): 485-493.
16. Puljiz, Vlado (1987.): Ruralno-sociološka istraživanja i glavni trendovi promjena u našem selu. – **Sociologija sela**, Zagreb, 25 (1987) 95-98: 9-18.
17. Puljiz, Vlado (1989.): Ruralna sociologija. – **Sociologija sela**, Zagreb, 27 (1989) 103-104: 133-138.
18. Puljiz, Vlado (1992.): Hrvatsko selo : bilanca i perspektiva. – **Sociologija sela**, Zagreb, 30 (1992) 1-2 (115-116): 29-35.
19. Puljiz, Vlado (1996.): Seljaštvo u radovima Rudolfa Bičanića. – **Sociologija sela**, Zagreb, 34 (1996) 1-2(131-132): 97-103.

20. Puljiz, Vlado ; Štambuk, Maja (1992.): Promjene u hrvatskom selu i časopis Sociologija sela. – **Sociologija sela**, Zagreb, 30 (1992) 3-4(117-118): 207-212.
21. Stipetić, Vladimir ; Vajić, Ivo ; Novak, Ivan (1992.): Obnova i razvitak hrvatske poljoprivrede, sela i poljoprivrednih gospodarstava. – **Sociologija sela**, Zagreb, 30 (1992) 1/2 (115/116): 7-17.
22. Štambuk, Maja (2002.): Zašto smo tu gdje jesmo? Modernizacija ili rekonpozicija hrvatskoga sela. – **Sociologija sela**, Zagreb, 40 (2002) 1-2(155-156): 23-30.
23. Šušvar, Stipe (1963.): Uz prvi broj. – **Sociologija sela**, Zagreb, 1 (1963) 1: 3-4.
24. Šušvar, Stipe (1988.): Sociologija sela, I. i II. tom. – Zagreb : Školska knjiga, 1988., 435 + 568 str.
25. Uredništvo (1988.): Sto brojeva »Sociologije sela«. – **Sociologija sela**, Zagreb, 26 (1988) 99-100: 3-4.
26. Župančić, Milan (1998.): Seoska modernizacija i tranzicija. – **Sociologija sela**, Zagreb, 36 (1998) 1-4(139-142): 53-66.
27. Župančić, Milan (2002.): Modernizacija sela : uvodno izlaganje. – **Sociologija sela**, Zagreb, 40 (2002) 1-2(155-156): 10-14.

Antun Petak

Institute for Social Research of Zagreb, Zagreb, Croatia

Vlado Puljiz

Social Work Studies, Faculty of Law of the University of Zagreb, Zagreb, Croatia

Maja Štambuk

Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb, Croatia

The Rural Sociology quarterly, development of rural areas and agriculture, rural sociology development

Summary

The *Sociologija sela – Rural Sociology* quarterly has been published for forty years without interruption. This is the occasion for its role in the reflection of fundamental social changes in Croatia's village and agriculture and in the rural sociology development to be discussed and affirmed. Through this editorial and the 17 research papers by the authors who have been making the magazine or have continuously collaborated in it, which were published in *Rural Sociology* and which have had the greatest repercussion within the scientific community, the overview work on the magazine's contribution to bibliographic studies, and the bibliography of all the articles (1551) that were published in 158 numbers of *Rural Sociology* – being the best proof of to what issues has the magazine paid attention, who were its collaborators and what is its contribution, this anniversary issue is to contribute to this cause.

In this overview article the three editors, two former and the present one – starting from the fact that every magazine is the basic image, the crystallised achievements of a particular discipline – give the summarized account of the basic changes and developmental phases the Croatia's village and individual agriculture have been through during the last four decades as well as the main tendencies in the rural sociology development and the magazine's role in it, which can be reconstructed through the articles that were published in *Rural Sociology*. First, in that period the village underwent and survived the decay of agrarian society (in the 1950s and 1960s), then it has established a new balance within its ever manyfolded and ever stronger connections with the city (in the 1970s and 1980s), so that (at the end of 1980s and in the beginning of the 1990s) a new dynamics emerged in Croatia's village – modern family agrarian smallholds appear, the new forms of entrepreneurship and the new ways of using the rural areas, and even that (at the end of the 20th century) it suffered the war, which was particularly cruel towards the village and the rural population, after which it was exposed to the difficulties of transition that strongly aggravates its renewal. Second, the *Rural Sociology* has had crucial role in the constituting and the development of rural sociology in Croatian and other federal units of former Yugoslavia.

Key words: »Rural Sociology« quarterly, changes, development, village, agriculture, rural sociology.

Received on: 10th of August 2003

Accepted on: 15th of August 2003

Antun Petak

Institut de Recherche sociale à Zagreb, Zagreb, Croatie

Vlado Puljiz

Étude sur le travail social, Faculté de Droit de l'Université de Zagreb, Zagreb, Croatie

Maja Štambuk

Institut de Sciences sociales Ivo Pilar, Zagreb, Croatie

Revue *Sociologija sela*, Développement rural et agricole, Développement de la discipline de la sociologie rurale

Résumé

La revue «Sociologija sela» paraît sans interruption depuis quarante ans. C' est l'occasion d'examiner et de témoigner de son rôle dans les répercussions des changements sociaux fondamentaux dans le milieu rural et l'agriculture croates et dans le développement de la sociologie rurale. C' est ce à quoi doit contribuer ce numéro marquant cet anniversaire et qui, après l'introduction, comprend: 17 travaux de recherches d'auteurs qui ont participé à la création de cette revue ou qui y ont systématiquement collaboré, publiés dans «Sociologija sela» et qui ont eu la plus grande répercussion dans la communauté scientifique; la présentation des travaux et du rôle de cette revue en matière de recherches bibliographiques et de bibliographies de toutes les contributions (1551) publiées dans 158 numéros de «Sociologija sela», comme la meilleure preuve de ce à quoi cette revue a consacré son attention, qui y a collaboré et en quoi consiste sa contribution.

Dans cet article scientifique, trois rédacteurs, deux d'autrefois et le troisième actuel, présentent succinctement, en partant du fait que chaque revue est l'image de base, la cristallisation des réalisations d'une discipline, les changements fondamentaux et les phases que le milieu rural et l'agriculture privée croates ont traversées ces quatre dernières décennies au cours de leur développement, ainsi que les tendances-clés dans le développement de la sociologie rurale, puis le rôle que cette revue a eu, ce qui peut être reconstruit par les textes publiés dans «Sociologija sela». Premièrement, à cette époque-là, le milieu rural a subi et vécu la dissolution de la société agraire (au cours des années cinquante et soixante), puis il a établi un nouvel équilibre dans tous les rapports multiples et plus forts avec la ville (au cours des années soixante-dix et quatre-vingts), et (à la fin des années quatre-vingts et au début des années quatre-vingt-dix) un nouveau dynamisme est enfin apparu dans le milieu rural croate – apparaissent des exploitations agricoles familiales modernes, de nouvelles formes d'initiatives d'entreprises et de nouvelles méthodes d'utilisation de l'espace rural pénètrent; puis, à la fin du XXe siècle, le milieu rural croate a été exposé à la guerre, qui a été particulièrement impitoyable envers les campagnes et la population rurale, puis aux difficultés de la transition, ce qui rend essentiellement plus difficile la reconstruction.

Deuxièmement, la revue «Sociologija sela» a eu un rôle déterminant dans la constitution et le développement de la sociologie rurale en Croatie et dans d'autres unités fédératives de l'ex-Yougoslavie.

Mots-clés revue «Sociologija sela» (Sociologie rurale), changements, développement, milieu rural, agriculture, sociologie rurale.

Reçu: le 10 septembre 2003

Accepté: le 15 août 2003